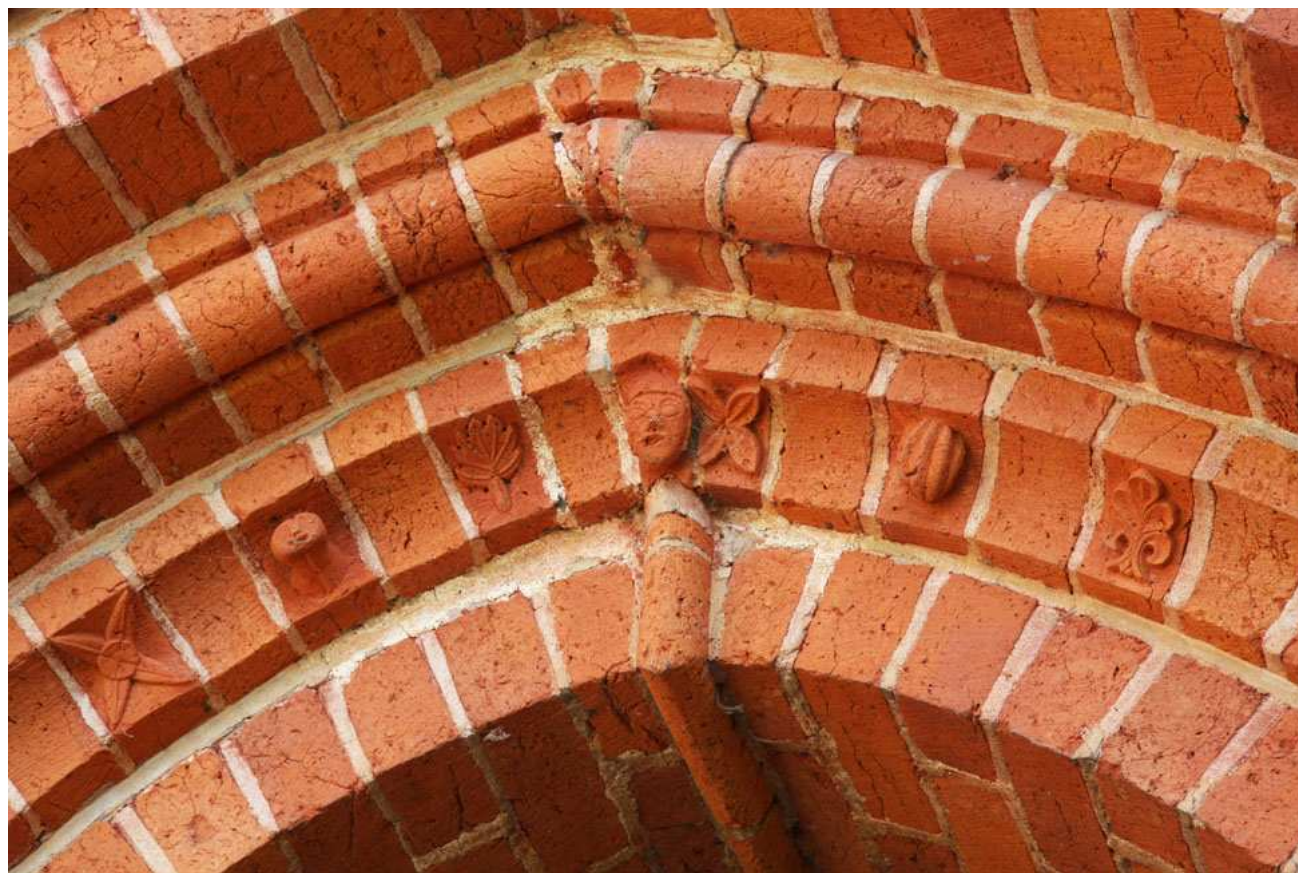

Detta nummer

Skoklosters slott ligger vid Mälaren. På 1600-talet innebar detta en bekväm resväg per båt till Stockholm och Wrangelska palatset på Riddarholmen. Slottet uppfördes av Carl Gustaf Wrangel för pengar som han tjänat under 30-åriga kriget. Slottets interiör återspeglar inte bara hur det såg ut på Wrangels tid, utan även användningen fram till mitten av 1900-talet. Platsen där slottet ligger har emellertid anor betydligt längre tillbaka i tiden, till klostret som grundades för cisterciensernunnorna på 1200-talet.

Skokloster kyrka är en ståtlig tegelbasilika som byggdes som klosterkyrka i mitten av 1200-talet. Kyrkan blev sedermera huvudkyrka för Sko socken. Från den wrangelska tiden härrör det på 1630-talet uppförda gravkoret och intressanta inventarier som hemförts som krigsbyten från Oliva i Polen.

Soldattorpet Flasta nr 48 i Sigtuna kompani är mycket välbevarat och ett av de ca 1200 soldattorpen som fanns under Upplands regemente. Huvudtanken enligt Karl XI:s indelningsverk var att få en fast armé genom att bönderna bildade rotar med uppdrag att hålla ett soldattorp med täppa för en soldat. Möjligheten att få en bostad och kunna bilda familj lockade fattiga pojkar till soldatyrket. Indelningsverket fungerade väl som militär organisation i över 200 år men innebar också att många influenser utifrån nådde Sverige.

Utsmyckning i tegelportalen till Skokloster kyrka

Skoklosters slott

I Håbo härad, Skoklosters socken, på halvön med samma namn, ligger Skandinavians främsta barockslott. Skoklosters slott är också Sveriges största privatpalats genom tiderna. Halvön omges av mälarvikar och hyser kulturhistoria vilket också flera runstenar bär vittnesbörd om.

Klostertiden

Namnet Skokloster ger besked om att det här tidigare funnits ett kloster. En liten bit från själva slottet ligger Stenhuset som delvis har medeltida byggnadsdelar, till del stammande från det cistercienserkloster för nunnor, som anlades här under senare delen av 1200-talet. Nunnorna från Småland hade erbjudits ny mark på Skohalvön, och uppförde här ett kloster med en kyrka i tegel. Klostret hade vida besittningar (bland annat ägde man mark i Tensta socken i Vattholma!). Klostrets byggnader omfattade flera längor runt ett atrium, och med byggnader även utanför klostermurarna. En av dessa byggnader var det hus där de gästande kanikerna bodde, dvs präster från Uppsala, som kom för att låta bikta nunnorna.

Stenhuset vid Skokloster

Förläningsarnas tid

I och med kung Gustaf Eriksson Vasas reformationspolitik under 1520-talet och framåt var tiden all för klostret i Sko. Nunnorna var dock många komna från inflytelserika ätter, varför klostret inte utrymdes, stängdes och revs omedelbart, utan nunnorna fick bo kvar till dess att den sista gått ur tiden. Klostergodset överfördes då fullt ut till kronan, dvs kungen, som ville nyttja marken för att knyta den baltiska adeln närmare statsmakten. Därför erhöll den estnische adelsmannen Herman Wrangel 1611 av Karl IX Skoklosters gods i förläning. Några enskilda hus, bland annat kanikernas, lät Wrangel bygga ihop samt utöka och försköna till en mer ståndsmässig boning, den byggnad som kom att få namnet Stenhuset. Dagens utseende fick huset dock först under 1700-talet efter att trappstegsgavlade trapphus och en övre våning skalats av.

Carl Gustaf tar ton

Det var också här i Stenhuset som Herman Wrangels första hustru Margareta Grip 1613 födde sin äldste son, som kom att få namnet Carl Gustaf Wrangel. Sonen fick utbildning dels i adelskola i Stockholm, dels via en *grand tour* till bland annat Frankrike. Redan tidigt övergick utbildningen till att bli militär, och Carl Gustaf deltog bland annat i slaget i Lützen.

De goda karriärsiktterna under det trettioåriga kriget gjorde att Carl Gustaf avancerade raskt, säkert också understött av det faktum att han var en av drottning Kristinas favoriter. Genom arv, karriärframgångar och de möjligheter till för-

jänst som kriget gav samlade Carl Gustaf på sig en ansenlig förmögenhet. Sveriges stormakt skulle manifesteras, och det gjordes bäst genom att bygga. 1653 upphöjdes Carl Gustaf Wrangel till greve, och året därpå startade arbetet med att bygga det som skulle bli Skoklosters slott, strax bredvid faderns gamla stenhus.

Stormaktens arkitekter

Med sina totalt 77 rum, fyra våningar och hörntorn med en inre borggård syntes det för alla och envar att Wrangel var en man att räkna med. Tre arkitekter var inblandade, Caspar Vogel, Nicodemus Tessin d.ä. och Jean de la Vallée. Slutresultatet blev ett slott som synes gammalmodigt i exteriören, men fullt moderiktigt i interiören. Kanske – man kan ju spekulera – ville Wrangel ha ett slott som såg lite äldre ut än det faktiskt var. Måhända ville han att anorna bakåt i tiden skulle framstå som äldre, eller så uppskattade han helt enkelt den borgmässiga stilen. Allt dock till *Wranglars ära*. I Erik Dahlbergs *Suecia Antiqua et hodierna* framstår slottet i all sin prakt, ja till och med mer så än vad det faktiskt kom att bli. Sueciaverket var ju i mycket tänkt som reklam för Sverige, och vissa överdrifter tilläts. Bland annat byggdes inte den hamnanläggning som planerats, inte heller fulländades parken. De lindalléer som ännu omger parken är dock till del rester av den ursprungliga idén.

Haute couture a la France

Wrangel fick ibland gliringar från sina kollegor fältherrarna, inte minst den berömde Torstensson, för sina fransyska manér, en uppförandekod han snappat upp i sin ungdoms dagar i Frankrike. Detta gick nu igen i inredningen på slottet. I den wrangelska paradvåningen, *piano nobile*, väntar man som gäst i förmaket innan man släpps in för att träffa greven själv. Tanken var att greven, precis som kung Sol själv, dvs Ludvig XIV i Frankrike, skulle ta emot sina gäster i sin paradsängkammare. Eller troligare; visa att man hade råd med silverpaljetterad sidensammet på sin säng. Här liksom på så många andra ställen i slottet var det viktigt att framhäva makt och kunskap genom ting och symboler. Ingen kan passera genom våningsplanet utan att förstå vem Wrangel är, vilken upphöjd position i det svenska samhället han har och – inte minst – hur han betraktar sig själv. Med grevens rumssvit förmak, paradsängkammare, garderobsrum och egentligt sovrum på ena sidan, finns på andra sidan makans, grevinnan Anna Margareta von Haugwitz, motsvarande rum. Sånär som på en paradsängkammare, ty det ansågs synnerligen opassande! Om taken i grevens svit består av militaria, lagerkransar och anspelningar på grekiska och romerska fältheroer, så möter oss hos henne istället blommor, djur, putti (feta bevingade barn). En man stod nära civilisationen ansågs det, medan kvinnan stod närmare djuren. Kalkonen i grevinnans förmak gör därför intryck.

Alldagliga matsalen

Genomgående i våningen är det moderiktig barock som gäller, alltså den smakriktning som var flugan under Carl Gustafs levnad. Typiska inslag är därför stucktak, gyllenläder, samt en uppsjö av tulpaner. Tulpaner i måleri, på dörrar, i gyllenläder. Det tidiga 1600-talet var onekligen tulpansens hausse, det fanns i Amsterdam till och med en börs som bara köpte och sålde tulpanlökar. För somliga gick det

därför illa under denna *tulipomani* när börsen kraschade.

Stuck görs av en blandning av limvatten, gips och med inslag av hår från nötkreatur. Det senare hjälper till att hålla massan på plats även då figurer modelleras fram. Det stora rum som delar den wrangelska våningen i två hälfter kallades den alldagliga matsalen. Särskilt alldaglig i ordets betydelse för oss är nu inte detta imponerande rum. Särskilt inte med det stuckaturtak som här möter oss besökare. Ur en stor drakes mun i salens mitt sprutar eldslågan i form av den äldsta ännu bevarade svensktillverkade glaskronan. Tyvärr lider denna vid Kungsholmens glasbruk tillverkade krona av glassjukan, en åkomma som beror på att glasmassan fått felaktiga proportioner. Sjukan gör att kronan sakta men säkert krackelerar från insidan och ut, en process som inte går att hejda.

Skoklosters slott, fasaden mot Mälaren

Väggarna täcks av gyllenläder, ett av tidens absolut mest exklusiva material vid sidan av siden och vävda tapeter. Lädet utgörs av rutor från get eller kalv, som blöts, pressas in med ett mönster och sedan bemålas och fernissas. De ursprungliga färgerna och silverskimret måste ha lyst i rummet i ljuset från takkrona och kandelabrar. Med tiden har skimret avtagit, och en regentlängd kungar och drottningar täcker istället de nu mörkare lädertapeterna. Matsalen går därför nu ofta under namnet Kungssalen.

Fint främmande

Mot parksidan på piano nobile finns den kungliga gästrumsvåningen. Till skillnad från det wrangelska äkta parets rum mot sjön, finns här en mer komfortabel stilblandning från såväl barock, rokoko som gustaviansk tid. Senare ägare till slott och samlingar har bebott våningen sommartid vilket skapat denna blandning av stilar. Ursprungligen var syftet just att kunna husera kungligheter och änkedrottning Hedvig Eleonora besökte också slottet tillsammans med den då unge kronprinsen Karl, sedermera den XI. Hovet på flera hundra personer fick husera i övriga delar av slottet och på prämar ute på fjärden. Långt senare har andra kungligheter övernattat här, på 1960-talet exempelvis fick den siste shahen av Persien tak över huvudet i änkedrottningens upphöjda himmelsäng.

För bekvämlighet och gäster

Slottets minsta och största rum ligger nästan vägg i vägg på andra planet. Vi tittar in i det förre, som har en väggfast fjöl med två hål. Dasset helt enkelt! På väggen ovanför fjölen har någon 1854 skaldat: *Hur blygsam än du är du lilla rosenknopp, så måste du dock här med särk och kjortel opp!* Intill möts vi av den ofullbordade salen, den tänkta praktsalen för fest och bal. Av detta blev dock platt intet. Carl Gus-

tafs död 1676, pengabrist och några år senare Karl XI:s reduktion satte effektivt stopp för de planerna. Istället står här än idag något så unikt som en byggarbetsplats som arbetarna i princip bara lämnat – men med verktygen kvar. Borrar, svarv, blyspröjningsmaskin är exempel på verktyg som finns kvar, liksom en ursprunglig byggnadsställning monterad i sina bomhåll på väggen.

På motsatt sida samma våning ligger ett flertal gästrum, som ger anledning både till begrundan och beundran. Inte minst delar av den så kallade Alexandersviten, några stora vävda tapeter. Vävd tapet heter alla de textilier som vävts för vägg. Gobeläng kallas å andra sidan enbart de som vävts vid Charles le Bruns parisiska manufaktur *Les Gobelins*. Tapeter vävdes av enbart män, då detta var ett statusyrke, upp och ned efter en förlaga benämnd kartong, och tog åtskillig tid att göra. Detta avspeglades också i priset.

Rustkammare – men inte bara vapen

Wrangels egen ögonsten i samlingarna var hans rustkammare. Namnet säger däremot inte hela sanningen, detta var inte en kollektion vapen att ta till då slottet hotades av angrepp. Något angrepp i denna skyddade fjärd var knappast att vänta. Samlingen består snarare av ett urval vapen, såväl jakt- som krigsbössor, ryttarpistoler, värjor, bödelsvärd, hillebarder, bardisaner, rustningar och hjälmar, som annat. Till exempel finns här en eskimåkajak i sälskinn från Grönland, världens äldsta bevarade medicinmansutensilier från Nya Sverige (vår amerikanska koloni) och en tidsinställd bomb (desarmerad redan 1644!). Skrämmande var förstärken raden av bödelsvärd i tornrummet, och imponerande de magnifika och tekniskt skickligt tillverkade kist-, dörr- och hänglåsen. Allt ackompanjerat av uppstoppade bäldjur från Sydamerika och blåsfiskar från Japanska sjön. Nota bene; allt från Wrangels egen tid!

Böcker mot öster

Bland de 30 000 tryck som biblioteket utgörs av finns många från Carl Gustaf Wrangels eget bibliotek. Ett utsökt exemplar är en bok med text och bild på hur trädgårdskonst med fontäner kunde byggas. Pergamentband dominerar i den wrangelska samlingen, medan guldräglade skinnband blir allt vanligare i samlingens mer sentida band, bland annat de från Salsta slotts bibliotek, eller greve Magnus Brahes franska 1800-talslitteratur.

Biblioteket ligger vackert i översta plan, *mezzaninvåningen*, med lägre i tak och mindre fönster. Utsikten mot vattnet är strålande och rummen andas en meditativ och lugn air. Som gjort för bokliga studier! Viktigt för böcker och boksamlare var att biblioteket låg mot öster, mot den uppgående solen. Redan de gamla grekerna hade här ett finger med i spelet. Här hänger också *Bibliotekarien*, i Giuseppe Archimboldos tolkning uppbyggd av böcker och pergament. Tavlans är dock inte av den famöse konstnärens egen hand, utan troligen en kopia på 1700-talet. Men motivet är fascinerande!

Arvet efter Wrangel

Efter Wrangels bortgång 1676 fanns det tre barn i livet av de elva. Barnadödligheten var hög, i slott som i koja. Äldste överlevande sonen blev bara 19 år, då han drunknade i Themsens i London. Tre döttrar var i livet då Carl Gustaf gick hädan, varav den äldsta dottern Margareta Juliana ärvde slottet och en stor del av lösöret. Vid sin bortgång 1703 hade hon instiftat slott och samlingar som fideikommiss, dvs inget skulle få tas från slottet, utan endast tillföras samlingarna. Antalet föremål har därför stigit under seklerna

och uppgår nu till omkring 50 000.

I sitt äktenskap med Nils Nilsson Brahe födde Margareta Juliana sonen Abraham som blev ny ägare tillika fideikommissarie till slott och samlingar. De senare utökades också genom hans äktenskap med Eva Bielke. Bland annat fördes många föremål från bielkarnas Salsta slott utanför Vattholma till Skokloster. Tillförseln av föremål fortsatte under familjen Brahes ägotid ända fram till 1930, då den siste i släkten avled. Hans systerson Rutger von Essen övertog slottet, och efter modernisering av en del av de tidigare domestikutrymmena på grundplanet flyttade familjen von Essen in där 1947. Det är också enbart här som vatten och

el är indraget i slottet. Tjugo år senare sålde familjen slottet med intakta samlingar till svenska staten och sedan dess har en mycket omfattande och kvalitetsinriktad museiverksamhet bedrivits.

Johan Alexander Lindman

Litteratur och källor

Visning av biblioteket av slottsbibliotekarien Elisabeth Westin-Berg.

Bergström, Carin (red): *Skoklosters slott under 350 år*, Byggförlaget 2004

Skokloster kyrka

Den första kyrkan i Skobygden var en gråstenskyrka, Flasta kyrka, som uppfördes på 1100-talet och låg ca en kilometer nordväst om den plats där Skoklosters slott skulle komma att uppföras. I början av 1200-talet etablerades ett cistercienserkloster som i mitten av århundradet växte snabbt med både nya klosterbyggnader och en ny kyrka. Flasta kyrka övergavs troligen under 1300-talet och den nya kyrkan övertog funktionen som huvudkyrka för Sko socknen.

Nunnekloster i drygt 300 år

Det var nunnor som bosatte sig i cistercienserklostret. Kyrkan bildade tillsammans med klosterbyggnaderna en fyrkantig gård. I klostret fanns kapitelsal, matsal, sovavdelningar, skollokaler, sjukstuga mm. Klostret var en stor jordägare och det finns också många andra byggnader kring klostret bl a bostäder för förvaltare och arbetare som svarade för jordbruksdriften. Verksamheten bestod ända till 1580-talet. Ännu finns synliga rester kvar av klosterbyggnaderna.

Skokloster kyrka

Välbevarad tegelbasilika

Skokloster kyrka är en välbevarad medeltidskyrka med ett mycket vackert kyrkorum. Kyrkan är uppförd i tegel i likhet med flera andra klosterkyrkor. Det var tiggardordnarna som införde bruket att använda tegel som byggnadsmaterial.

Kyrkan är utformad som en treskeppig basilika. På gavlarna finns blindingar dvs mönsterbildande fördjupningar i tegelmuren. Vackra ribbvalv slagna i tegel välver sig över skeppen. Valven i mittskeppet motsvaras av två i sidoskeppen. Entrén ligger i västgaveln ovanför en bred trappa och består av en djup stilig portal med rik tegelornamentik. Koret är rakslutet och lika brett som mittskeppet.

Wrangelska gravkoret

Efter reformationen förföll kyrkan. Herman Wrangel

genomförde dock en renovering på 1620-talet. I detta sammanhang uppförde han det wrangelska gravkoret, en mångkantig utbyggnad som nås från kyrkans kor. Gravkoret som kröns av en takhuv av barocktyp stod klart 1639. Mitt i rummet står en gravtumba med Herman Wrangel avbildad i gips. På norra väggen finns också en rytstaty av Herman Wrangel. På tak och väggar finns vackra vita reliefer i stucc. Västvåggens relief visar slaget vid Gorzno 1629 vid dåvarande polska gränsen där Herman Wrangel deltog.

Helgongrav i koret

Holmger Knutsson, son till kung Knut Långe, är begravd i kyrkans kor och betraktades som ett helgon. Han var ledare för de s k äkta folkkungarna och var motståndare till Birger Jarl och kung Erik Eriksson. Efter ett uppror mot Erik Eriksson blev han avrättad år 1248. Ett gravkläde för hans grav broderades på 1400-talet, delvis av nunnorna i Sko. Klädet har funnits i Sko kyrka men finns nu på Statens Historiska museum.

Fältorgeln i Skokloster kyrka

Inventarier

Altaruppsatsen med vackra sniderier är ett krigsbyte som Carl Gustaf Wrangel tog hem från klostret Oliva på 1600-talet. Även predikstolen och dopfunten kommer från Oliva. I kyrkan finns också ett träkrucifix från 1200-talet och en skulptur i trä från 1300-talet. Skulpturen föreställer madonnan och barnet och uppvisar stora likheter med träskulpturer

från samma tid i gotländska kyrkor.

I kyrkorummet finns en liten fältorgel som Carl Gustaf Wrangel beställde från Hamburg på 1660-talet. Troligen har orgeln använts både som underhållningsinstrument och som gudstjänstorgel i fält. Wrangel skänkte senare orgeln till Skokloster kyrka 1674.

Kristina Berglund

Soldattorpet Flasta nr 48 i Sko socken

I Sko socken fanns det en gång nio soldattorpp varav åtta är bevarade som byggnader. Det mest välbevarade är torpet Flasta nr 48 som tas väl om hand av Skokloster Gille.

Något om indelningsverket

Gustav Vasa och Gustav II Adolf verkade för att få till stånd en inhemsk armé men det var Karl XI som genomförde detta fullt ut. På riksdagen 1682 beslutades det yngre indelningsverket. Kungen skulle med varje landskap förhandla fram ett frivilligt avtal om att sätta upp en krigsmakt. Indelningsverket innebar att landet fick god beredskap vid krig, minskade försvarskostnader samt att allmogens slapp de förhatliga utskrivningarna. Indelningsverket bestod ända till 1901.

I varje landskap skulle det finnas ett fast infanteriregemente bestående av 1200 soldater. Soldaterna organiserades i åtta kompanier om 150 man vardera. Två eller flera gårdar bildade en rote med uppgift att rekrytera en soldat och förse denne med bostad och vissa förnödenheter. Ungefär vart tredje år förrättades torpsyner för att kontrollera att rotarna skötte sina åligganden. Flasta nr 48 sorterade under Sigtuna kompani.

Hur skulle torpen se ut?

I den första förordningen 1682 anges att rotegårdarna skulle bygga ett soldattorpp, utan närmare riktlinjer för utformningen. Soldaten skulle också få ett spanmland åker, en kåltäppa och en liten hage eller ett ängstycke till två lass hö. År 1715 utfärdades bestämmelser som anger att soldattorpet skulle bestå av en stuga, förstuga och kammare samt att det skulle finnas en lada och ett få- och foderhus.

I förordning 1725 anges vissa mått för stugan. I 1835 års förordningar blev reglerna mera utförliga. Torpet skulle vara 12 x 8 alnar. Torpet skulle bestå av en stuga 8 x 8 alnar samt av en kammare och en förstuga, 5 alnar respektive 3 alnar. Den invändiga takhöjden skulle vara 3½ alnar under åsarna. Det skulle finnas spis och bakugn i stugan samt två fönster i stugan och ett i kammaren.

Enligt Karl XI:s brev 1695 skulle gaveln på soldattorpen märkas med kompaniets namn och soldatens kompani-nummer i röd färg. I 1835 års förordningar för Upplands regemente stadfästes att det skulle finnas nummertavlor på soldattorpen.

I Uppland gjordes tavlorna av trä, var rektangulära och ofta försedda med ram omkring. Det är tydligt att varje kompani antog vissa riktlinjer för utformningen. Enligt två syneprotokoll från 1830-talet i Sigtuna kompani angavs att tavlan skulle ha röd botten och vita bokstäver. Enligt syneprotokoll från åren efter 1850 angavs däremot att tavlan skulle målas vit med svart skrift. Färgsättningen ändrades således

Litteratur

Länsstyrelsen i Uppsala län: *Vägvisare till kulturen i Uppsala län*, 1979

Sundberg, Per, Samuelsson, Bengt och Nygren, Bror: *Skokloster kyrka*, Skoklosters kyrkoråd, 1999

Sjöström, Ingrid och Sporrang, Ulf: *Uppland, landskapets kyrkor*, Projektet sockenkyrkorna, Riksantikvarieämbetet och författarna, 2004.

på 1850-talet. Kanske för att synas bättre mot de numera allt oftare rödfärgade husen?

Soldattorpet Flasta nr 48

Enkelstugor och sidokammarstugor

I äldre tid byggdes enkelstugan. Den innehåller en stuga som upptar ca 2/3 av byggnaden samt förstuga och kammare. Ingången ligger i förstugan från vilken man når stugan. Sidokammarstugan blev alltmera vanlig under andra hälften av 1800-talet. Den innehåller stuga samt kammare, som även i detta fall upptar ca 1/3 av torpets längd. Ingången, ofta via tillbyggd förstukvist eller förstuga, ligger på långväggen mot stugan. Flasta nr 48 är en sidokammarstuga.

Så byggdes torpen

Torpen grundlades på stenar, sk torpargrund, och man tätade mellan stenarna. Väggarna byggdes av liggtimmer och tätades med mossor mellan stockarna. Husen brädfodrades bara där det behövdes eftersom virket var dyrt. Det var först under senare hälften av 1800-talet som man allt oftare föreskrev brädfodring "runt omkring" dvs hela torpet brädinläddes.

Idag är det tegeltak på Flastatorpet. Enligt ett syneprotokoll för torpet från 1820-talet hade torpet då halmtak. Torv, halm och kluvna stockar på underlag av näver var de material som förekom på torpen under 1700-talet och första hälften av 1800-talet. Därefter ersattes dessa material av spillet, träspån, som i sin tur alltmer ersattes av enkupigt tegel mot seklets slut. På uthusen förekom nästan enbart halm.

I äldre tid tätades fogarna invändigt med bruk mellan stockarna men så småningom klinades hela väggarna med ler- eller kalkbruk. Under de sista decennierna av 1800-talet förekom målad papp eller tapet. Golven bestod sedan ur-

minnes tider av trampad jord. Så småningom lade man in brädor på löst inlagda golvbjälkar. Golvbjälklag med fyllning kom i bruk först under sent 1800-tal.

Fönsterrutorna var små och fogades samman med blyspröjsar på 1700-talet. På 1800-talet blev rutorna större till följd av utvecklad teknik. Blyinfattningen ersattes av träspröjs och kitt. Först under sent 1800-tal kom lösa innanfönster i bruk, vilket betydde mycket för värmeisoleringen.

Soldattavla för Flasta nr 48

Varför bli soldat?

Att anmäla sig till soldattjänst var för många ett sätt att komma över bostad och lite jord och därmed kunna gifta sig och bilda familj. Det var främst fattiga drängar, bondpojkar från stora familjer och söner till soldater som utnyttjade denna möjlighet. Förutom krigstjänst och att sköta torpet kunde soldaten få extrainkomster i något hantverksyrke. Soldaten kunde ofta läsa och verkade därför ibland som skollärare. Att bli soldat betydde således ökad självständighet och soldaten fick också ofta viss status i byn.

Under de långvariga krigen fick soldathustrurna sköta alla sysslor på torpet, även traditionellt manliga sysslor. Hustruns arbete på torpet var en nödvändig förutsättning för att indelningsverkets idé, bosättningen på torpet och skötsel av odlingarna som del av lönen, skulle kunna genomföras.

Soldatens förmåner

Vid rekryteringen tecknades ett legokontrakt mellan roten och soldaten. Soldaten fick rätt att bo i torpet och bruka marken som hörde till torpet. Han fick årslön och ibland bosättningshjälp t ex en fäll, en kudde och ett lakan. När kontraktet var klart utbetalades legan. Soldaten fick också hemkall, naturprodukter, ursprungligen som kompensation för bristande eller ofullständigt torp. På 1800-talet ersattes hemkallet alltmer med kontanter.

Några bevarade soldatkontrakt för Flasta nr 48 berättar om pensionsförmånerna efter minst 25 års tillfredsställande tjänst under 1800-talet. Enligt ett kontrakt 1836 skulle soldaten (eller hans änka och barn) få "någon särskild efter deras och rotehållarnas omständigheter lämpad förmån". Enligt ett kontrakt 1867 skulle soldaten och hans änka få nödig boplats och en täppa för återstående livstid. Enligt ett kontrakt 1894 skulle soldaten och hans änka få nödig bostad och en täppa för återstående livstid. Dessa klausuler var vanliga i standardkontrakten i Uppland. Klausulen om

bostad och täppa för återstående livstid skrevs in i standardkontrakten fr o m 1882, men det var inte ovanligt att soldaten fick bostad efter avskedet även tidigare.

Det var självhushåll som gällde

I dag ser vi ofta prunkande trädgårdar kring soldattorpen. Men soldatfamiljerna hade varken möjlighet eller tid att odla annat än nyttoväxter. Man odlade korn och råg och malde mjöl till bröd, gröt och välling. Ärtor ingick ofta i hemkallet. Man kokte och stuvade ärtor till spickesill, man gjorde ärtmjöl till pannkakor och man kokade ärtvälling.

Rovor var länge en lika viktig del av basfödan som potatisen senare kom att bli. Soldaterna lärde sig uppskatta potatisen i Tyskland under det pommerska kriget åren kring 1760 och blev föregångare för potatisodling. I täppan odlades även morötter, rödbetor, palsternackor, kål och kanske bonböner. Bär och nypon ingick också i torphushållet.

Djuren betydde mycket för försörjningen. Ofta fanns en ko som gav mjölk och grädde. Av grädden kärnades ibland smör. Man kunde också ha grisar, några får och höns.

År 1858 var den dagliga dosen brännvin per man var 5,2 cl för soldater i tjänst på regementsmötena. 1881 slutade man servera brännvin till soldaterna, som i stället fick kaffe.

Soldattorpet Flasta nr 48, ett sevärt exempel

Torp och backstugor är viktiga inslag i vårt kulturlandskap. Många av byggnaderna är försvunna för alltid, många är ombyggda till oigenkännlighet och hoten att förvanskas eller försvinna är stora för de ännu kvarvarande. Flasta nr 48 är det bäst bevarade av soldattorpen i Sko och överhuvudtaget ett av de bäst bevarade i hela Uppland. Skokloster Gille har gjort och gör verkliga en hedervärd insats!

Kristina Berglund

Litteratur och källor

Ericson, Lars: *Svenska knektar, indelta soldater, ryttare och båtsmän i krig och fred*, Historiska media och författaren, 2:a utgåvan 2002.

Holm, Torsten: *Kungl. Upplands regementes historia*, Uppsala 1958.

Kumm, Elfrid: *Indelt soldat och rotebonde*. LT:s Förlag, Stockholm, 1949.

Nygren, Bror: *Soldattorpen i Sko*, Uppsala 1972.

Syneprotokoll och soldatkontrakt på Krigsarkivet

Tidningen Kultur i Uppland

Uppland har en rik och varierad kulturhistoria. Avsikten med denna elektroniska tidning är att spegla den uppländska kulturen. Artiklarna kommer ofta men inte alltid att referera till en viss plats. Tidningen kommer alltså att kunna vara underlag för utflykter i Uppland. Många av artiklarna är också ett resultat av sådana utflykter.

Redaktion

Kristina Berglund och Claes-Henric Siven

Tel: 08-758 95 97 Mobil: 070-529 95 97

E-post: kristina.berglund.ark<kanelbulle>comhem